

Chazzanus

Shiur# 528 | Sep 13th 2025

משנה מסכת מנחות פרק יג משנה יא

נאמר בעולת הבהמה אשה ריח ניחוח ובעולת העוף אשה ריח ניחוח ובמנחה אשה ריח ניחוח ללמד שאחד המרבה ואחד הממעט ובלבד שיכוין אדם את דעתו לשמים:

תפארת ישראל [יכין] מסכת מנחות פרק יג משנה יא

ואחד הממעט בקרבנותיו מחמת עניו, שניהן שוין, שמתקבלין קרבנותיהן לרצון, אם רק יהיה כונתן כראוי לאביהם שבשמים, וסיים בכוונה בזה מסכת מנחות, שהוא הקטן שבקרבנות ה':

כסף משנה הלכות שאר אבות הטומאה פרק ו הלכה טז

הנוגע באב מאבות הטומאה וכו'. בת"כ פרשת שמיני. ומ"ש וכן זב שדרס על המשכב וכו'. בתוספתא דמכשירין פרק שני ונראה מתוך דבריהם שהטעם מפני שאין הטמא נטהר אלא בעלייתו מהמקוה לא בעודו בתוך המקוה:

Rabbi Rice

שולחן ערוך אורח חיים הלכות ברכות השחר ושאר ברכות סימן נא סעיף ח

א"א הזמירות במרוצה כי אם בנחת.

משנה ברורה סימן נא ס"ק כ

במרוצה - שלא ידלג שום תיבה ולא יבליעם אלא יוציא מפיו כאלו מונה מעות.

שו"ע או"ח סימן קכד סעיף ד

כשש"צ חוזר התפלה, הקהל יש להם לשתוק ולכוין לברכות שמברך החזן ולענות אמן; ואם אין ט' מכוונים לברכותיו, קרוב להיות ברכותיו לבטלה; לכן כל אדם יעשה עצמו כאילו אין ט' זולתו, ויכוין לברכת החזן.

משנה ברורה סימן קכד ס"ק יז

ולכוין - ע"כ יש ליזהר מלומר תחנונים או ללמוד בעת חזרת הש"ץ ואפילו אם מכוונים לסוף הברכה לענות אמן כראוי שלא תהיה אמן יתומה כמו שיתבאר ג"כ לא יפה הם עושים שאם הלומדים יפנו ללימודם עמי הארץ ילמדו מהן שלא להאזין לש"ץ ויעסקו בשיחה בטילה ח"ו נמצאו מחטיאין את הרבים.

קד ארחות תפלה יושר

בח. אסור לדבר בשעת **חזרת הש"ץ** ואפי' לומר תחנונים או ללמוד (סי' קכ"ד סק"י) והלומד או קורא הפרשה בשעת **חזרת הש"ץ** וקדיש לא די שלא יקבל שכר רק יקבל עונש ע"כ וע"ז נאמר הוי מושכי העון בחבלי השוא (עי' ברכות כ"ד ב') ותורה כזו לא תצליח כמש"כ במד"ר פ' מטות, ואפשר דאפי' דיעבד לא יצא ידי שנים מקרא דהוי מצוה הבאה בעבירה, (עי' שד"ח אות מ' כלל ע"ז סק"ג ד"ה ואהיה גי' שבלי הלקט ועי' ס"ח סי' תשע"ב ובהגהות הרחיד"א שם) וגם אסור להפסיק בין ש"ע לתחנון כמבואר בשו"ע.

המאריך בתפילתו

איתא בברכות (נד:), אמר רב יהודה שלשה דברים מאריכים ימיו ושנותיו של אדם, המאריך בתפילתו וכו'. וכתב בספר עוללות יהודה (ק"ט, הובא בתהלים ע"פ חת"ס ק"ט כג), מספרים על חותני זקני מרן החתם סופר ז"ל שבבחרותו היה מאריך בתפילה, ואמרו לו חבריו בזמן שאתה מאריך בתפילה למדנו כמה סימנים שולחן ערוך וכדומה. ואמר להם מרן ז"ל בדרך צחות, תחת זה אאריך ימים, כי אמרו רבותינו ז"ל, המאריך בתפילתו מאריכים לו ימיו, ואשלים ללמוד אז מה שחסרתי עתה, וגם אמרו רבותינו ז"ל (לב:), מתוך שחסידים היו, ששוהים שעה אחת קודם התפילה, תורתם משתמרת, עכ"ל.

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רפח סעיף א

אסור להתענות בשבת עד ו' שעות. הגה: ואפילו לומד ומתפלל, אסור (מרדכי פ"ק דשבת).

משנה ברורה סימן רפח ס"ק א

עד ו' שעות - דגם בחול האוכל אחר ו' שעות הוי כזורק אבן לחמת ע"כ נקרא כמו תענית בשבת.

ערוך השולחן אורח חיים סימן רפח סעיף א - ב

אסור להתענות בשבת ולשם תענית אפילו שעה אחת אסור וגם בסתם צריך לאכול קודם חצות דהכי איתא בירושלמי ספ"ג דתענית דאסור להתענות בשבת עד ששה שעות ואפילו עוסק בתורה ותפלה אסור ובוודאי בסתמא מיירי דאי לשם תענית אפילו שעה אחת אסור והטעם משש שעות נראה משום שהזמן האחרון של זמן האכילה הוא בשעה ששית שזהו מאכל ת"ח כמ"ש בס"י קנ"ז ומשם ואילך הוא כזורק אבן לחמת כמ"ש שם ולכן אין לעכב האכילה עד אחר זמן הזה ואף על גב דשם נתבאר דלסתם בני אדם מאכלם בשעה רביעית מ"מ כיון דגם מכאן ואילך לא הוי כזורק אבן לחמת לית לן בה ועוד דעיקר קפידא הוא בת"ח כדגרסינן בירושלמי [הביאו ב"י] לא ניתנו שבתות ויו"ט אלא לאכילה ושתייה לא ניתנו שבתות ויו"ט אלא לאכילה ושתייה ודלא פליגי דת"ח העוסקים בתורה כל ימי השבוע להם ניתנה יותר לאכילה ושתייה ולאלו שעוסקים במלאכה כל ימי השבוע ניתנה יותר לעסוק בד"ת ודבר פשוט הוא שאם קידש ואכל כזית קודם חצות יכול להמתין גם עד אחר חצות וכן נ"ל דכששותים חמין קודם התפלה

ג"כ מותר להמתין עד אחר חצות שהרי יצא מכלל תענית וזהו מעשים בכל יום שעושין קידוש וטועמין מטעמת וממתינין עם הסעודה השנייה עד אחר חצות:

והנה באמת לפענ"ד צריכה להיות הסעודה השנייה רק קודם חצות שהרי כמו שהסעודה השלישית צריכה להיות רק אחר חצות כמו שיתבאר בסי' רצ"א והטעם נראה דכיון דהג' סעודות ילפינן מתלתא היום ויאמר משה אכלוהו היום כי שבת היום לד' היום לא תמצאוהו בשדה [ק"ז:] צריך להיות לכל אחת זמן קבוע בפ"ע אחת בלילה ואחת ביום קודם חצות ואחת לאחר חצות אבל תמיהני למה לא הזכיר אחד מן הפוסקים דבר זה וגם הרבה לא יחושו לזה ואולי דטעם סעודה שלישית שאינה קודם חצות אינה מטעם תלתא היום אלא מפני שכל סעודה צריך להיות שמה עליה דלילה סעודת ערבית ודיום סעודת שחרית והשלישית סעודת מנחה ומנחה הוי רק לאחר חצות אך לפ"ז גם שחרית לא הוי אחר חצות ואם היינו אומרים דסעודה שלישית אין יוצאים א"כ התפלל מנחה מקודם הוה א"ש אבל באמת אינו כן כמ"ש בסי' רצ"א ולכן אני אומר אף שהפוסקים לא הזכירו זה מ"מ ברור הוא שסעודה שנייה צריכה להיות התחלתה עכ"פ קודם חצות וכן אני נוהג:

רמב"ם הלכות יום טוב פרק ו הלכה יט

אף על פי שאכילה ושתייה במועדות בכלל מצות עשה, לא יהיה אוכל ושותה כל היום כולו, אלא כך היא הדת, בבקר משכימין כל העם לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ומתפללין וקורין בתורה בענין היום וחוזרין לבתיהם ואוכלין, והולכין לבתי מדרשות קורין ושונים עד חצי היום, ואחר חצי היום מתפללין תפלת המנחה וחוזרין לבתיהם לאכול ולשתות שאר היום עד הלילה.

מעשה רב ♦ הלכות יום טוב קפט

קעא. אם נמשך סדר התפילה של יום טוב עד חצות, מתפלל מנחה קודם סעודה צה.

שו"ע או"ח סימן נג סעיף ד-ז

ש"ץ, צריך שיהיה הגון. ואיזהו הגון, שיהא ריקן מעבירות; ושלא יצא עליו שם רע אפילו בילדותו; ושיהיה עניו ומרוצה לעם; ויש לו נעימה; וקולו ערב; ורגיל לקרות תורה נביאים וכתובים:

אם אין מוצאין מי שיהיה בו כל המדות האלו, יבחרו הטוב שבצבור בחכמה ובמעשים טובים: הגה - ואם היה כאן עם הארץ זקן וקולו נעים והעם חפצים בו, ובן י"ג שנה המבין מה שאומר ואין קולו נעים, הקטן

הוא קודם (מרדכי ספ"ק דחולין) מי שעבר עבירה בשוגג, כגון שהרג הנפש בשגגה וחזר בתשובה, מותר להיות ש"ץ. אבל אם עשה במזיד, לא, דמ"מ יצא עליו שם רע קודם התשובה (תשובת א"ז במסכת ברכות):

אין ממנין אלא מי שנתמלא זקנו, מפני כבוד הציבור. אבל באקראי, משהביא שתי שערות יוכל לירד לפני התיבה, ובלבד שלא יתמנה מפי הצבור או מפי ש"ץ הממנה אותו להקל מעליו להתפלל בעדו לעתים ידועים:

אם אין שם מי שיודע להיות ש"ץ, כי אם בן י"ג ויום א', מוטב שיהא הוא ש"ץ משיבטלו מלשמוע קדושה וקדיש:

קבו	עלי תמר — מסכת סוכות	קבו
פ"ג הי"ב	פ"ג הי"ב	פ"ג הי"ב
הקטנים שהיה מכליל מודה אני (ונתחברה בדורות האחרונים ונזכר בראשונה בספר פה"י וממנו נתפש המנהג. ע"י באה"ט סי' א' סק"יה) תורה צוה לנו, שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת אמן, והוסיפו תורה תחא באמונתו ואל שדי בעורתי וקרי"ש. וזהו בהתאם לשני המקורות הבבלי והירושלמי גם יחד. ברם לא רק עם קטנים כמ"ש בבבלי וירושלמי רק גם עם ילדות קטנות. וכבבא בתרא י"ד, אמרו ליה רבנן לרב המנונא, כתב רבי אמי ד' מאה ס"ה, א"ל דילמא תורה צוה לנו משה כתב. ובתוס' שם בשם ר"ת שכתב זה בשביל תינוקות וכמו שאמרו קטן היוודע לדבר אביו מלמדו תורה, מאי תורה תורה צוה לנו ע"כ. ונראה שהיה קלף קטן ואולי היתה נכרך כמו מזוזה ופרשיות שבתפילין והיה כתוב בה גם ק"ש ושמע בני מוסר אביך, ונקרא ס"ת. ועי' ביד הרמ"ח שם וברמב"ם פ"ט מהלכות אבות הטומאה ה"ח עיי"ש.	ראיתי מיותר לרשום זה ויתכן שימצא מי שהוא ענין בזה. ודומני שאף בשאר גליות ישראל באירופה היתה הרגילות לומר הוא אומר מסכתא זו או פרק זה בע"פ כמי שאומר אשרי. וברור כי שיחות גליות ישראל לתפוצותיו תורה.	פ"ג הי"ב
וקשה ולמה לא קאמר שהחינוך מתחיל עוד בטרם שידע לדבר משפט שלם רק מלה אחת, או מלים אחדות, מחויב לחנכו לומר אמן על כל ברכה. ועיין בסוף פ"ד דשביעית מאימתי קטני ישראל חיים, משידברו וכו'. חני בשם ר"מ משהוא יודע לענות אמן בביהכ"ג. מ"ט, פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים, כלומר שומר אמונים שהוא כעצם שומר אמונים שמאמת ומאמן דברי המבדך. ונראה שמשום כן הן חיים שכבר נכנסו בחינוך מצות ע"י חינוך של עניית אמן. ועיין באגרת בראשית פער"ט ומדברך נאזה אלו ע"ה שאין יודעין לא לקרות ולא לשנות ולא לדרוש כמדבר שאינו מגדל פירות, והם נכנסים לביהכ"ג ולביה"מ והם עונין אמן וכו', אפילו אין בידן אלא שכן אמן זה דיים עיי"ש. ויש לפרש ע"פ הירושלמי פתחו שערים ראשיכם ויבוא גוי צדיק שומר אמונים, אלו ע"ה שאינם יודעים רק לשמור אמונים לענות אמן.	אבל אינו עובר לפני התיבה עד שיתמלא זקנו. ומבואר בא"ח סימן נ"ג ס"ו וסימן תקפ"א, שבר"ה ויה"כ דינו כש"ץ קבוע שאינו יורד לפני התיבה עד שיתמלא זקנו. וצ"ע בתפלת הש"ץ הגני העני ממעש שאומר קודם מוסף ברי"ה ויה"כ. וקבל תפילתי כתפלת זקן ורגיל ופרקו נאה וזקנו מגודל וכו', שלשם מה הוא אומר וזקנו מגודל, הרי אסור להתפלל עד שיתמלא זקנו. ואם נתמלא זקנו הרי הוא כמו שזקנו מגודל. שלא מצונו בשום מקום שאדם שזקנו מגודל יש לו יותר מעלה מאדם שנתמלא זקנו. ואולי דאעפ"כ מי שזקנו מגודל עדיף שיש לו יותר הדרת פנים אבל לא מצאנו דבר זה בפוסקים. ויותר גיל שתפלה זו מקורה במדינת אשכנז שכתב בשו"ת חת"ס אר"ח קנ"ט, שמתקופת גזירת תתג'יו ואילך התירו רבותינו גדולי אשכנז להקל לגלות הזקן מפאת הסכנה וכן נתפשט הדבר באשכנז. ורק מופלגי תורה הישכים בביתם גידלו זקנם עיי"ש. ואחרי שמבואר בסימן תקפ"א שהיה נהוג שפרנסים ושתדלנים שמסרו נפשם על הציבור נעשו לש"ץ ברי"ה ויה"כ, והם בוודאי מחמת מגעם התמידי עם הקיסרים היו מגלחים זקנים מפאת ההכרח, לפיכך כשהיו יורדים לפני התיבה כש"ץ ברי"ה ויה"כ היה להם של צדיקים אלו נוקפם ונפשם מרה עליהם שהיו מגולחי זקן ומפני כן התפללו שתקבל תפלתם בזמן ורגיל וזקנו מגודל, וה"ה כמי שנתמלא זקנו. אכן דרכו של זקן להיות זקנו מגודל. וראיתי באלף המגן במטה אפרים סימן תקפ"א ס"ק נ"א שכתב בשם האחרונים, שמגולחי זקן אפילו במדינות שהמון עם לא נהגו להחמיר בזה יש למנעו מלהיות ש"ץ, כיון דאינו בשלימות דיוקנא עילאה עיי"ש. אכן כהיום שישנם אף בני תורה וחרידים על המצוות שהם מגולחי זקן במססריים או בסס, אם הוא עולה על ש"ץ אחר בתורה ור"ש, נראה שהוא בכלל התפלה וקבל תפלתו בזמן ורגיל וזקנו מגודל. ואעפ"כ יש לו לגדל זקנו מעט עד שהוא בנדר נתמלא זקנו.	פ"ג הי"ב

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שו סעיף א

אסור לשכור חזנים להתפלל בשבת; ויש מי שמתיר.

שולחן ערוך אורח חיים הלכות ראש השנה סימן תקפה סעיף ה

הנוטל שכר לתקוע שופר בר"ה, או כדי להתפלל או לתרגם בשבתות וי"ט, אינו רואה מאותו שכר סימן ברכה.

מגן אברהם סימן תקפה ס"ק יב

סימן ברכה. אבל איסורא ליכא כיון דצורך מצוה הוא:

ספר מהרי"ל (מנהגים) הלכות יום כיפור

אמר מהרי"ל סג"ל אין לשנות מנהג המקום בשום ענין אפילו בניגונים שאין מורגלים שם. וסיפר לנו מעשה בעצמו שהיה שליח ציבור פעם אחת בקהלת רעגנשפורג בימים הנוראים, והיה מנגן כל התפלה כמנהג מדינת אושטרייך כי כן המנהג שם. והוקשה בעיניו שהיו אומרים הפטרה בניגון בני ריינוס. ואמר שבאותו פעם היה הוא אומר סליחה אני אני המדבר אשר יסד רבינו אפרים לומר לתפלת מוסף, וסבר שמצוה לומר שם לכבוד רבינו אפרים המחבר אשר מנוחת כבודו שם. ואמרו המנהיגים אליו שאין מנהגם לומר אותה הסליחה ולא שמע אליהם מסברתו דלעיל. לימים מתה בת הרב ביום כפור והצדיק הרב הנזכר עליו הדין שלקתה בתו על מה ששינה מנהג המקום.

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף לא עמוד א

תניא, אמר רבי יהודה: כך היה מנהגו של רבי עקיבא, כשהיה מתפלל עם הצבור - היה מקצר ועולה, מפני טורח צבור.

שו"ת הרשב"א חלק א סימן רטו

שאלת עוד בשליח צבור שקולו ערב ונאה לשומעים ומאריך בתפלתו כדי שישמעו העם קולו ערב. ומתנאה בזה ושמח בקולו ודעתו בכך בעת שהוא מתפלל. ואומר שראוי הוא בכך ושיהא שמח בלבו. אם ראוי למחות בו שראוי לעשות תפלתו תחנונים והיאך יהיה זה מתחנן מתוך שמחה?

תשובה דברים אלו אחר כונת הלב הם אמורים. אם שליח צבור זה שמח בלבו על שנותן השבח וההודאה לשם בקול ערב ובנעימה ושמח מתוך יראה תבוא עליו ברכה. שאחד מן הדברים המחויבין למי שמורידין לפני התיבה הוא שיש לו נעימה וקולו ערב. וכדתניא במסכת תענית בפרק סדר תעניות (דף ט"ז) עמדו בתפילה אף על פי שיש שם זקן או חכם אין מורידין לפני התיבה אלא הרגיל. רבי יהודה אומר מטפל ואין לו יש לו יגיעה בשדה וביתו ריקן זקן ופרקו נאה שפל ברך ומרוצה לעם ויש לו נעימה וקולו ערב וכו'. אבל צריך להתפלל בכבוד ראש דתנן (ברכות דף ל"ב) אין עומדין להתפלל אלא מתוך כבוד ראש. ויעמד באימה כמי שעומד לפני שכינה. דגרסין התם /ברכות ל"ב/ אמר רב חמא בר ביזנא אמר רבי שמעון חסידא המתפלל צריך שיראה את עצמו כאילו שכינה שרויה כנגדו שנאמר (תהלים ט"ז) שויתי ה' לנגדי תמיד. ותניא (שם /ברכות ל"ב/) אין עומדין להתפלל לא מתוך שיחה ולא מתוך שחוק ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך דברים בטלים. לפיכך שליח צבור זה אם שמח ועומד ביראה וכדכתיב (תהלים ב) עבדו את ה' ביראה

וגילו ברעדה הרי זה משובח. אבל אם מתכוין להשמיע קולו ושמח לקולו שישמעו העם וישבחוהו הרי זה מגונה. ועליו ועל כיוצא בו נאמר (ירמיה י"ב) נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה. ומכל מקום כל שהוא מאריך בתפלתו לא טוב עשה שבכמה מקומות אמרו לקצר מפני טורח צבור. ואמר ר' יהודה כך היה מנהגו של רבי עקיבא כשהיה מתפלל עם הצבור היה מקצר ועולה. וכשהיה מתפלל בינו לבין עצמו אדם מניחו בזוית זו ומוצאו בזוית אחרת מפני הכרעות והשתחוואות /כורע ומשתחוה/ שהיה עושה.

ים של שלמה מסכת חולין פרק א סימן נ

נ. דין ש"ץ שקולו ערב, ומאריך בתפילתו ומתנאה בכך, ושמח בלבו על שנותן הודאה לשם יתברך, ה"ז משובח, אבל מ"מ לא יאריך ביותר, ואם מכוין להשמיע קולו ושמח בקולו, הרי זה מגונה:

פסק, כתב הרשב"א (תשו' הרשב"א ח"א סימן רט"ו), מה ששאלת, ש"ץ שקולו ערב, ומאריך בתפלתו, כדי שישמעו קולו ערב, ומתנאה בכך, אם ראוי למחות בו. תשובה, דברים אילו אחר כוונת הלב הם אמורים, אם ש"ץ זה שמח בלבו על שנותן הודאה לשם יתברך בנעימה תבוא עליו ברכה, שהאחד מהדברים המחוייבים לש"ץ שיש לו נעימה, כדתניא בפ"ב דתעניות (תענית ט"ז ע"א) ר"י אומר מרוצה לעם, ויש לו נעימה וקולו ערב כו', אבל צריך להתפלל בכובד ראש, ועומד באימה, כדאיתא בפ' א"ע (ברכות ל" ע"ב), לפיכך ש"ץ זה אם שמח ועומד ביראה ה"ז משובח, אבל אם מכוין להשמיע קולו ושמח בקולו ה"ז מגונה, ועליו נאמר (ירמיה י"ב ח) נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה, ומ"מ כל שמאריך בתפלתו לא טוב עשה, ובכמה מקומות אמרו לקצר מפני טורח הצבור עכ"ל, ויפה כתב שלא להאריך בשום עניין שלא ברצון הקהל, אפי' בשבתות וי"ט, ואף ברצון הקהל יותר מדאי מגונה, כי אין זה לא מחציה לה' ולא מחציה לכם, ומה שהזהיר שלא לשמח בקולו יפה כתב, ויותר מזה מצאתי בס"ח (סימן ח') בשעה שרשב"ג יצא לדון ליהרג אמר לר"י כהן גדול, אחי מפני מה אני יוצא ליהרג, א"ל שמא היית דורש ברבים ושמח לבך ונהנית מדברי תורה, א"ל אחי נחמתני:

הרב יהושע מונדשיין

ירושלים תובב"א

תפילה ארוכה וקצרה

(בעקבות מאמרו של הרב נחום גרינוואלד בגל' ח)

רבים מענייני עבודת ה' בדרך החסידות אינם יכולים להיות מוגדרים בהגדרה מוצקה וחד-משמעית, והנהגת התפילה היא אחת מהן. לעולם אין אנו יכולים לבנות בנין-אב וכלל גדול מסיפור מעשה (שבדרך-כלל לא כל פרטיו ידועים לאשורם),¹ גם לא מהוראה בעל-פה או אפילו בכתב לאדם מסויים, שהרי אלו דברים המסורים ללב "והלב יש בו בחינות ומדרגות רבות, והכל לפי מה שהוא אדם ולפי הזמן והמקום" ('תניא' פ' כט), ומה שנאמר לאדם פלוני ביום פלוני, לא ללמד על הכלל כולו יצא, ואפילו לא לאותו אדם ביום אחר.

גישה זו מפורש יוצאת מדברי אדמו"ר ה'צמח צדק', בהתייחסו לדברים שאמר זקינו אדמו"ר הזקן בעל ה'תניא' במעלת תפילה ב"קרירות" שמכסה את ה"אהבה ויראה", וכתב הצ"צ: "ואני מסתפק אם לא אמרם רבינו ז"ל רק להוראת שעה בלבד, כפי שרשום בזכרוני לפני מי שאמר דרוש זה, שהיה צריך להסירו מריבוי והפלגת תנועות חיצוניות דרשפי אש" (אור-התורה פ' נח, עמ' תרד, בתיקון הלשון ע"פ כת"י).

וכעין זה ממש מסופר על הרה"ק מוהר"י משינווא, שהקפיד על ת"ח אחד שהתפלל בקול רעש גדול, אך לא היתה קפידא זו אלא להוראת שעה בלבד (בספר-חיים, עמ' צא-צב). עינינו הרואות, שבכגון דא כמעט מן הנמנע הוא לקבוע "שיטה" ו"אסכולה", אפילו כשבהשקפה ראשונה נראים הדברים ברורים ומפורשים.

הנחת-יסוד במאמרו של הרנ"ג היא שיטת חב"ד באריכות התפילה, לעומת שיטתם של חסידים אחרים שדורשים לשבח את התפילה המהירה; למרבית הפלא, גם הנחה ראשונית זו אינה פשוטה כל-כך, שכן מפורש מצינו בתורת חב"ד שדרכם של החסידים הראשונים שהיו שוהין בתפלתן (ולכן היו ה"אהבה ויראה" שלהם בני קיימא, משא"כ אם מתפללים בחיפזון ואין שוהים בהתבוננות), שהיא דרכם של הצדיקים הגמורים דוקא, שאין להם סיבה להיחפז. אבל הבינונים צריכים להיות לפעמים בחיפזון "מחשש מחשבות זרות והרהורים" - ממש כשיטתם, טעמם ונימוקם של כמה מ"חסידים פולין"! (ראה:

1. יתכן שמספרים על צדיק פלוני שהאיץ בש"ץ למהר בתפילתו, ועל צדיק אחר מספרים שגער בש"ץ לבל

יחפז, אבל מבדיקת פרטי העובדות יוכל להתברר ששניהם לדבר אחד נתכוונו, שהש"ץ יתפלל במשך שעה בדיוק (וראה עוד להלן דוגמה מהס' 'רשימות דברים').

אור-התורה לאדמו"ר הצ"צ, פ' בא, עמ' שג. המשך 'וככה - תרל"ז' לאדמו"ר מוהר"ש, עמ' (רט).

אגב כך יש להעיר על לשונו של רנ"ג (בעמ' מב-מג) שההתבוננות דחב"ד היא בכל תיבה ותיבה שבתפילה; אך כד דייקנן שפיר, עיקר אריכות ההתבוננות החב"דית היא קודם התפילה (וקודם קריאת-שמע), התבוננות זו פועלת בנפש האדם וממלאת את תיבות התפילה בתוכן ובמשמעות, ואחר-כך באה התפילה עצמה שהיא במתינות וברגש כתוצאה מההתבוננות שקדמה לה.

כך מבואר באריכות במכתבו של אדמו"ר מוהרש"ב (אגרות-קודש, א, עמ' כד ואילך): המחשבה בדא"ח בטלית ותפילין [קודם התפילה] פועל הרבה בתפילה שאחר-כך.. ולזאת הכרח גדול ללמוד דא"ח ועיקר 'תניא' קודם התפילה ולחשוב בטלית ותפילין, ולהתפלל אחר-כך בענין זה. והעיקר שתהיה התפילה בשמחה בקול נגון של שמחה המעורר את הכוונה, בכל ענין וענין כפי הכוונה המבוארת בהענין. עכ"ל.

ועוד לו בקונטרס-התפילה (פרק יא): אחר שלובשים הטלית ותפילין טוב לחשוב קודם התפילה איזה ענין בדא"ח כחצי שעה או יותר.. ולפעמים טוב לעשות כזה גם קודם ברכת "יוצר". עכ"ל.

ומדאייתנין להכי, נמצא שאריכות השהייה קודם התפילה אינה מיוחדת לחב"ד, והיתה נהוגה בקרב חסידים רבים כגון בבית-מדרשה של פשיסחא, או המסופר על הרה"ק רי"מ מזלוצ'וב ששהה קודם התפילה כשעתיים כשטליתו על כתיפו (ס' גדולים מעשי צדיקים - קבוצת יעקב).

במסקנת הדברים נראה לענ"ד, שקשה מאד למצוא בספרות העיונית של חסידי פולין הצדקה רעיונית או הטפה לתפילה חפוזת; גם אם נמצא דברים בשבחה של תפילה מהירה, עדיין אין שום ביטחון שהכוונה לתפילת שחרית בת עשרים דקות (ראה הע' 58 במאמרו של רנ"ג).

ומנא אמינא לה, מהא דמצינו בסה"ק באר-משה שמדבר במעלתה של תפילה הנאמרת "במרוצה ובמהירות" (מובא בקונטרס 'בית תפלה' שבסידור 'אור לישירים', אות עז); אבל אם נקרא את דבריו בעיון לא נוכל ללמוד מהם שצריכים "לחטוף" את תיבות התפילה, מפני שיותר נראה שב"מרוצה ומהירות" כוונתו לתפילה השגורה בפיו בשטף ואינו נכשל בלשונו.

לפיכך אין אנו יודעים בבירור לאיזו אריכות - וגם לא לאיזה חיפזון - מתכוונים מוסרי השמועות הסותרות בשם הבעש"ט נ"ע (עמ' נב במאמר הנ"ל).

"כמונה מעות"

כמה מן הפוסקים ממליצים שתהא התפילה במתינות רבה, ויוציא מפיו כל מלה ומלה "כאילו מונה מעות"; אופן זה נדרש לשבח גם בלשון חסידים, כגון בס' היכל-הברכה (פ' נח ד"ה עשה לך) שכותב: וכן בתפילה העיקר הפתיחה הם אותיות ותיבות, אף שלפעמים מתגברין עליך קטנות וצער, אמור הדיבורים מלה במלה כמונה מעות, ואז תזכה לחזות בנועם השם וכו'.

אך בקהל חסידים מצינו גם שמדה זו נדרשת לגנות:

שכך כתב הרה"ק בעל 'מלא הרועים' מדינוב (תלמידם של המגיד מקאזניץ, הרה"ק רמ"מ מרימנוב וה'חזזה' מלובלין) בקונטרס מלחמות-ה' (עמ' טז). נדפס בסוף ס' תהלים ע"פ שמן-ששון, ירושלים תשל"ז):

"גם בעת כי יעמוד לפני אלקיו להתפלל לפניו, ראוי שירא ויפחד מהדר גאונו ית"ש.. לכסוף אליו ולהשתוקק אל יפעת זיו אורו לדבקה בו ולהכלל במקור החיים.. ומה נואלו אנשים הבורים בעם אשר בלעגי פה ובלשון אחרת ידברו אל העם הזה, ואמרו כי ענין התפילה הוא לברר מלה במלה כמי שמונה מטבעות.. ובזה נשלם אצלם ענין התפילה.."²

בס' רשימות-דברים (א, עמ' רלא) מסופר על חסיד שבא לק' הומיל ליטול חלק בהתוועדות, וכיבדוהו להיות ש"ץ. כשגמר הרה"צ ר' אייזיק מהומיל את תפילת שמונה-עשרה, עדיין לא סיים אותו אברך את תפילתו. אחר-כך שאל אותו הר"ר אייזיק מדוע האריך כל-כך בשמונה-עשרה, והלה השיב: הלא צריך להיות כמונה מעות! אמר לו הר"ר אייזיק: הלא אינו דומה מי מונה מעות, אם איש יהודי או נכרי פשוט [כלומר: צריכים להתפלל כאיש יהודי המונה מעות בזריזות, ולא כגוי פשוט שמונה מעות בכבדות].³

ואם יש את נפשך לומר שהר"ר אייזיק מהומיל היה מצדד בתפילה חפזת, יבוא הסיפור הבא (שמקומו יכירנו במאמרו של רנ"ג, אך משום מה נשמט משם) ויוכיח את ההיפך:

במנין של הר"ר אייזיק התפלל פעם מאן-דהוא לפני התיבה במהירות גדולה. שאל אותו הר"ר אייזיק לפשר החיפזון, והלה השיב: כדי שלא תהיינה מחשבות זרות. אמר לו

2. אך איני בא לטעון שיש כאן שתי אסכולות, מפני שאחר כוונת הלב הן הן הדברים, לא האמירה המתונה כשלעצמה נשללת כאן, אלא אמירה מתונה שהיא רק אמירה בעלמא ללא כוונה ודביקות.

3. כך קבלתי ממחבר הס' הרה"ח ר"י חסידים ש"י. ועוד הוסיף, שסיפור זה בא כהמשך לסיפור הקודם, שבו נאמר שבל"ג בעומר היה הר"ר אייזיק מאיץ במתפללים להתפלל בהשכמה ושלא להאריך יותר מדי (וגם הוא התפלל עם הציבור ולא האריך יותר מדי), כדי שיוכלו להתוועד כל היום. הסיפור על החסיד שבא להתוועד בהומיל אירע גם הוא בל"ג בעומר, ולכן "נזף" בו הר"ר אייזיק על שהאריך בתפילתו (אך הקורא בסיפור זה כפי שנדפס - ללא שניכר הקשר לסיפור הקודם - עלול לטעות ולהסיק ממנו, שדעתו של הר"ר אייזיק מהומיל לא היתה נוחה ממי שמאריך בתפילתו. וראה להלן בסיפור הבא).

הר"ר אייזיק: אם היו מחשבות זרות אם לאו, זאת איני יודע. אבל "מחשבה טובה" ודאי שלא היתה... (ע"פ 'לשמע און', ברוקלין תשכ"ג, עמ' 188).

"...שהיו מתפללים באריכות גדולה עד למאד"

בעמ' מז מביא רנ"ג את דברי רבינו הזקן (בתרגום מרוסית): "אריכות התפילה בכוונת הלב אינה דבר חדש שנתחדש רק בין אלו המכונים חסידים, וכבר היה לעולמים לפני מאתיים שנה ויותר, שהיו מתפללים באריכות גדולה עד למאד ומעומקא דלבא אף יותר מן החסידים של עכשיו".

בהמשך דבריו מביא הוא שני פירושים שהוצעו לבירור השאלה למי נתכוין אדמו"ר הזקן בדבריו אלו, אך שניהם אינם נראים לו: "האם מכאן רואים על חברי קהילה מגובשת שהתפללו באריכות"?!

ואני תמה: היכן אמר אדמו"ר הזקן שהיו פעם "חברי קהילות מגובשות" שהתפללו באריכות גדולה עד למאד? אין הוא אומר אלא שאריכות התפילה לא נתחדשה ע"י החסידים של זמנו, והיא תופעה שהיתה קיימת - ובתוקף גדול עוד יותר - כבר לפני מאות שנים.

רנ"ג עצמו מציע פתרון חלקי לשאלה זו, מפנקסי התקנות של העיירות הישנות (שבהם תומך אדמו"ר הזקן את יתדותיו ב'קונטרס אחרון' שבס' התניא), תקנות האוסרות את חטיפת התפילה, וקובעות שלא להאריך יותר מדאי ולא לקצר.

ואני תמה: האם שלילת חטיפת התפילה לצד שלילת האריכות היתירה, דומה במשהו לתפילתם של אלו "שהיו מתפללים באריכות גדולה עד למאד"? סדר תפילות

אגב כך כדאי להביא דוגמה נוספת לאריכות מופלגה בתפילה, כשלש-מאות שנה לפני זמנו של אדמו"ר הזקן; בס' לקט-יושר (או"ח עמ' 16) מביא מדרכיו של רבו בעל 'תרומת הדשן': הגאון ז"ל הוי מנגן מר"ח אלול בחול עד אחר יוהכ"פ ב"ברוך שאמר" כמעט שעה אחת. (ובעמ' 17): אם עמד קודם עמוד השחר כגון בסליחות או מר"ח אלול עד סליחות.. היה מניח טו"ת קודם "ברוך שאמר" (אע"פ שבשאר ימות השנה היה מניח טו"ת קודם "עוטר ישראל"), והיה מנגן ב"ברוך שאמר" כנגד ג' חלקי שעה, לבד שאר מזמורים שלא אמר במהירות.

לענין שיעור אריכות התפילה על-פי ההלכה, לא ראיתי שרנ"ג יציין לדברי שו"ע אדמו"ר (סי' נג אות ג), ששיעור כדי לגמור את כל פסוקי דזמרה מ"ברוך שאמר" עד סוף "ישתבח" הוא חצי שעה.

אמור מעתה, ששיעור האריכות בתפילת השחר כולה "ערך שעה ומחצה לפחות" (אגרת-הקודש סי' א), לא נפלאה היא כלל בדרך ההלכה (והשווה למובא במאמרו של רנ"ג הע' 37).

יחס החסידות לכוונת השמות בתפילה

מכל אשר הביא רנ"ג בפרק "אריכות התפלה מצד כוונות האריז"ל", יכולים אנו להיווכח בפער הגדול שבין אריכות התפילה ע"פ כוונות המקובלים, לבין אריכות התפילה החסידית בהתבוננות בגדלות ה', בהשתפכות הנפש ובדביקות.

ומאלפים הם הדברים המובאים שם בשמו של בעל ה'פרדס' מקאניגסברג (כך צ"ל, ולא 'קעניגשטיין' כנדפס שם), אשר "אין אתנו יודע על מה היא השהייה" לפני מנחה וערבית ואחריהן, וגם לא אריכות תפילות אלו כשלעצמן, בה בשעה שתפילות מנחה וערבית לא נתברכו בכל-כך הרבה כוונת השמות.

ואנחנו לא נדע את פשר תמיהתו זו על החסידים הראשונים, שהיו מקשרים דעתם לאדון הכל ב"ה ביראה ואהבה עזה ודביקות אמיתית (הל' ת"ת לרבינו הזקן, פ"ד הלכה ה.).

וגדולה מזו מצינו, שאפילו בדורות הראשונים שלא נהגו חובה בתפילת ערבית, הרי "לא היו יושבים בטלים לגמרי ח"ו אחר קריאת-שמע דערבית, אלא בבחינת ביטול" ('באורי הזוהר' לאדמו"ר הצ"צ, א, עמ' צג). ואם ללא תפילה כך, בשעה שמתפללים על אחת כמה וכמה.

ועתה נחזה בדברים מפורשים שנאמרו בחוגי החסידים באשר לכוונת השמות בתפילה, שבחלקם אף ניכרת הסתייגות עד כדי לעג מאנשים כערכנו, שמחשבתם משוטטת בכוונות במקום להתעמק בתפילה (אפשר שניתן למצוא בספרי החסידות גם דברים בשבח הכוונות, אבל כאן בחרנו להתמקד רק בפן ההסתייגות).

דברים ברורים וחדים נכתבו בס' **ויכוח-רבה ומצורף-העבודה**,⁴ שמשניהם גם יחד נלקטו הקטעים דלהלן:

ושאלתי [את החסיד]: אני רואה גודל האריכות שלך בתפילה, ואין לי במה לתלות האריכות זולת שאתה מתפלל ע"פ כוונות האריז"ל, כדרך האנשים המתפללים ע"פ כוונות שנארך אצלם הזמן לכוון במספר שמות שבכל תיבה...

אמר החסיד: אין אני שוטה כאנשים שהזכרת לכוון במספר שמות, כי מי שאינו מבין פירוש של הכוונות ע"פ מושכל אינו רק חכמת המספר. ושם כוונה מונח בראשונה על פנימיות רצון הלב, כמו "אם כיון לבו יצא", "אחר כוונת הלב הן הן הדברים", "ובלבד שיכוין לבו למקום". הרי בדרז"ל סמכו כוונה ללב. גם במקומות שהזכירו סתם כוונה פירשו כוונת הלב, כמו "מצות צריכות כוונה", ופירש"י שישים אל לבו לקיים מצות המלך. ושחיתת קדשים צריכים כוונה, פרט למתעסק שאין לו מחשבה רצונית ולבו פונה לדבר

4. על היחס שבין שני ספרים אלו, ראה בקובץ 'עלי ספר', ה, עמ' 165 ואילך.

אחר והשחיטה נעשית ממילא. ולכן נקראת מחשבת השמות בשם כוונה סתם, לפי שצריך לשים אליו לבו בעת שחושב שילוב השמות כמ"ש בפרדס. ואם אינו מבין פירוש השכלתם לא נקראת כוונה, כי אם להבאים בסוד ה' שמשכילים כל שם השייך לאותה תיבה ע"פ השכלת אלקות ומתפעל בהם. ואין דרכנו בכוונות כ"א לצדיקים המופרשים ומופשטים מגשמיות, ויכולים ג"כ להפשיט גשמיות המחשבה של מספר השמות ולכוון בהשכלתם. אבל אנו דלי השכל די לנו לומר התיבה בעומק הלב באמונה פשוטה. והעיקר בשמחה, כי שמעתי שבשמחה של מצוה נכללים כל המצוות...

מ"ש החסיד "אין אני שוטה כמותם" כו', דעת שפתיו ברור מללו שיגנה כת המכוונים במספר שמות, ובזה מחזיקים את עצמם ליודעי בינה. לו חכמו ישכילו זאת שאין זה נקרא "כוונה", כי לשון "כוונה" במקרא הוא לשון חלון כמו "וכוין פתיחין ליה" כו',⁵ שהוא בחינת האור הבא לביתו ע"י החלון. וכן "כוונה" נקראת להכניס אור אלקות בנפשו. וזה לזכי הראות.. כמ"ש הרמ"ק בספרו שער הצירוף פ"ג... ובתנאי שיהיה העוסק בכך כלי מוכן לקבל הרוחניות וראוי לכך, שאל"כ יהפך לאכזר ונתהפכו לו סורי הגפן נכריות ובקירוב אש זרה אשר לא צוה ה' כו' עכ"ל. ומי שרואה גופן של דברים אלו המס ימס לבו בקרבו וירא מגשת אל הקודש להתעטף בטלית שאינה שלו. ומ"ש שבשמחה של מצוה נכללים כל הכוונות, היא קבלה אמיתית וכו' (ע"כ בס' ויכוחא-רבה ומצרף-העבודה).

על-פי הדברים הללו נראה שזו גם כוונת דברי אדמו"ר האמצעי מליובאוויטש בסוף הקדמתו לאמרי-בינה: אך לאנשים כערכי מחוייב אני להודיע האמת, שלא ילכו בגדולות ונפלאות להטעות עצמם בכוונות פרטיות, שלא לה' אחד המה רק לחשוב חשבונות רבים להשביע נפשם לבד. ולא זו הדרך ישכון בה אחדות ה', שהוא דוקא בבחי' הביטול והעדר הרגשת עצמו מכל וכל.. ולהיפך מי שמגביה עצמו לומר רזי לי כו' אי אפשר בשום אופן שיטעום טעם מאור חיי החיים א"ס ב"ה, כי ודאי תועבת ה' כל גבה לב. ודי בזה. עכ"ל.

משמו של הרב המגיד ממזריטש נמסר (כנראה בחוגי חב"ד) ביאור הפוקח עינים עיוורות, ומורה עד כמה ניתן לתעות ע"י הכוונות מדרך התפילה האמיתית. והוא בס' גנזי-נסתרות (אור רב, עמ' כא):

הרב המגיד [ממזריטש] היה שוהה בתפילתו כמה שעות. והיה בסביבה שלו איש אחד למדן וירא-שמים ומתפלל ע"פ כוונת האריז"ל, ולא היה מאריך כל-כך. והיה לו לפלא. האיש הנ"ל היה עשיר, והיה נוסע פעם בשנה ללייפציג ושוהה כדי מסחרו, וחוזר לביתו ויושב כל השנה על התורה ועבודה.

5. על כוונה מל' כוין פתיחון, ראה בס' מגן-אברהם (טריסק) פ' נח ז, א. פ' בא ז, א. פסח טז, ד. ולענין הכוונות מפורשת דעתו: בפרט מי שיודע כוונות בוודאי טוב שיהי' תפלתו באור הכוונה (פ' נח שם).

פעם אחת עבר לרגל מסחרו דרך מעזריטש, ונשאר שם לראות התפילה של המגיד. ונכנס אליו ושאל ממנו, שהוא מתפלל ג"כ ע"פ כוונות האריז"ל, ואינו מוכרח להאריך כל-כך.

שאל לו המגיד ממה הוא מתפרנס, ואמר לו שיש לו מעט סלעים, ונוסע פעם בשנה על יריד ומביא סחורות הידועים לו, ומוכר אותם בעירו תיכף ומהריוח מתפרנס. שאל לו: ומהיכן תדע שהרווחת? אמר לו: אני כותב הסך שהוצאתי על הסחורה וההוצאות, וכאשר אני מוכר אני כותב כמה פדיתי, ואני מנכה הקרן וההוצאות מסך הנפדה, ומה שנשאר הוא הרווח.

אמר לו הרב המגיד: ולמה לך לבלות זמן לנסוע על היריד ולבוא? תכתוב על הנייר הקרן וההוצאות, ותכתוב הפדיון ותנכה הקרן וההוצאות מן הפדיון! והתחיל הסוחר לצחק: וכי מן הכתיבה יבוא הרווח בלא נסיעה וקניה?! ובהכרח צריך לנסוע ולקנות סחורה ולבלות זמן ולמכור, ואז יוכל להיות ריוח!

אמר לו המגיד: הכוונות הם ג"כ כמו הסחורה; אם לא תהיה קשור בדעתך כאילו אתה שם, הוא כאילו כותב הקרן והריוח, אשר מזה לא יש שום תועלת. אבל אם תקשור נפשך שמה ויהיה שהות לקנות דבר חפץ, אז תרויח בהכוונות. ועל כן צריך על זה שהות זמן בעת התפילה. עכ"ל.

ענין זה נזכר בקצרה ברשימת כ"ק אדמו"ר מדיבורי אדמו"ר הרי"צ בליל ש"ק פ' יתרו אור לכ"ד שבט תר"ץ (ומשם לס' השיחות תר"ץ עמ' 132), וכן ב'רשימות' חוברת קפג (עמ' 5) מדיבורי אדמו"ר מוהרי"צ בקיץ תרצ"ז (ובשניהם הלשון: "אז מען דארף סחורה דארף מען דארטן זיין").

בשיחותיו בשבת פ' פנחס תשי"א (תורת-מנחם, ג, עמ' 239) ופורים תש"כ (שם, כז, עמ' 464), סיפר כ"ק אדמו"ר מליובאוויטש את הסיפור הנ"ל באריכות ובשינויי פרטים, וסימו בדברי הרב המגיד: כשצריכים את ה"סחורה" - אין יכולים להסתפק ב"כוונות" בלבד שמכוונים גם בזמן קצר, אלא צריכים לבוא ולהיות בכל מקום. ובשביל זה יש צורך בריבוי זמן (עוד נשנה ענין זה בקצרה בשיחת שבת פ' ראה תשי"ז - שם, כ, עמ' 231).

נקודת משלו הנ"ל של הרב המגיד, כמעט זהה למשל המובא להלן בשם הבעל שם טוב נ"ע. וסביב לו תוכחת מגולה כדרכו של בעל אור-המאיר (הקטע הראשון בסוף פ' מצורע, והאחרים בהפטרות וירא):

בוודאי מי שלא הכניס צוארו בעבודה, אפילו הוא תלמיד חכם ואפילו יודע כל הכוונות, ידע נאמנה שעדיין לא טעים טעם תפילה.. כי אינו יודע בין ימינו לשמאלו מה טיבה של הכוונה. ובוודאי לא לזה כווננו אנשי כנסת הגדולה, כאשר הוא במיעוט הכרתו והשגתו מדמה בנפשו וכוונותיו שמכוין בהם כוונת האר"י זללה"ה. ולמה זה מחיר ביד כסיל ולב

אין. ואני ערב בדבר, אם היה לו אפילו מעט מן המעט יראת שמים, אזי בוודאי ירא לנפשו לחפש ולהסתכל בכוונות העומדים ברומו של עולם, והוא עומד עם ראשו ורובו למטה ואינו יודע אפילו תיבה אחת מכוונות האר"י זללה"ה. ואי"ה לקמן בפרשיות נדבר עוד מזה להוכיח על פניהם המדמים בנפשם שגם להם יד ושם בין הגדולים להתפלל מסידור האר"י זללה"ה לכוון כוונות. וטוב טוב להם אם התפללו בפירוש המלות, ואל יתנו מקום להתערב זר בצירופי אותיותיהם ותיבותיהם שמוציאים משפה ולחוך, ואז טוב להם.

מהראוי, קודם עמדו להתפלל יכניס בלבו גדלות ורוממות אלקות ויתלהב בקרבו לעבודה, וכל מה שמרגיש בעצמו בחינת חסרון יתקן מקודם עמדו להתפלל מה שעיוות בתחילה, ואח"כ יתכן לו לכוון כוונות הראוים לכוין בהם בשמות הקדושים. וכמו דאיתא חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת קודם התפילה, כדי שיכניסו בקרבם גדלות הבורא ולהתלבש בבושה ומורא מרוממותו, וממילא יבטל כל בחינת הרע, ואח"כ כשעומדין להתפלל מכוונין כוונות הצריך לכוין בתפילה. שנודע מספרים שאין אות דומה לחברתה, המרמזים יחודים וזווגים אורות עליונים. והנה בוודאי לאו כל מוחא סביל דא לדעת כוונת הרוממות.

ויאמן האדם, אפילו מכין בהם ראוי לפי דעתו, אכן כשהוא בעצמו עדיין רחוק מהכוונה, תועלתו לא נחשבה למאומה. ושמעתי בשם הבעש"ט זללה"ה, אמר משל על זה, אדם שרוצה לאכול ותאב ביותר לדבר מאכל הנערב אליו, ואח"כ רואה על מקום גבוה מונח הדבר מאכל הישר בעיניו, ואין ידו מגעת לשם, ומכוון כאלו אוכל. ונמצא מה הועיל בכוונתו, וכל מה שהוא מכוון ביותר הוא רעב ביותר. וכמו"כ אותן האנשים המכוונים כוונות נוראים ורמים העומדים ברומו של עולם, ואין יד שכלו מגעת לשם להיות שהוא רחוק מאד מהכוונה, ומה הועיל בתקנתו. וטוב טוב לו שאל יכניס את עצמו במקום גבוה יותר מערכו והשגתו. ולכל הפחות יתפלל על דרך האמור.

והנה מי שחלק לו אלקים בבינה, נפשו יודעת מאוד היות עיקר הכוונה בכוונות הוא רק בחינה שלוקח לעצמו מכוונות פסוק זה, בחינת אחד, ומכניס בעצמו אהבת הבורא או יראת הבורא, כפי ערך ומהות הכוונה. ואח"כ מכוון בפסוק שני כוונה אחרת, ולוקח לעצמו עוד בחינה אחרת, לעורר לבו להוצא דיבור לפני אלקים בדחילא ורחימא. ונמצא מתפלל בהתעוררות והתלהבות א-ל, להיות שמכל צירוף תיבה ותיבה מהתפילה, רואה ומבין לכונן מחשבותיו בגדולתו ורוממותו יתברך, ומלהב כאש בוערת בקרב לבו כל רגע ורגע בבחינות שונות לערך הכוונה. וזהו תכלית הכוונה שצריך האדם לכוון בתורה ותפילה. לאפוקי מי שאין תבונה בו לדעת איך ליקח לעצמו בחינות שונות מכוונות של תורה ותפלה ומעשה המצות, טוב לו אז מעתה שיתפלל כראוי ונכון בלא כוונות, וכל מעשיו יהיו לשם שמים בתום לבב, וישמור עצמו לבלתי הוציא משפתיו אותיות בלא מחשבה

טהורה, אז האותיות המה יבשות בלתי לחלוחית השפעת הארה עליונה ואינה פורחת לעילא, כי האדם צריך להכניס מילוי הארה בהאותיות ע"י מחשבתו הטהורה. עכ"ל.

דברים שראינו לעיל במרומז, שאפשר שהכוונות יהיו בגדר "כוונות זרות", נאמרים בפירוש בס' **תולדות-אהרן** (להרה"ק ר' אהרן מזיטאמיר), בסוף הדרוש לימים נוראים:

ועיקר הוא שצריך ליזהר בכל השנה ובפרט בר"ה ויוה"כ, להתפלל סתם בפירוש המלות, ולא כאותם המתפללים מתוך סידור האר"י ז"ל ואינם יודעים בין ימנם ושמאלם בשום כוונה, והם מכוונים כוונות זרות. רק העיקר שיהיה האדם שפל בך ולהתפלל פשוט בפירוש המלות ולדבק עצמו אל אותיות התפילה, והאותיות עצמם הם באים למעלה ונעשים הכוונות והיחודים מעצמם. כי מי שאין לו גילוי אליהו ורוח הקודש, האיך יכול לכוין בצירופים ויחודים. נמצא הכלל הוא רק לדבק עצמו אל האותיות.. כי לא כל אדם זוכה לבוא למדריגה גדולה שהוא יביא קדושה אל האותיות, רק משה רבינו ע"ה זכה לזה, שהוא היה למעלה מהאותיות והוא היה מוליך האותיות ברצונו. אבל אנחנו צריכים לדבק אל האותיות, ואח"כ מהאותיות בא הארות הקדושה אל האדם, ואח"כ יכול להתפלל בדביקות. עכ"ל.

עוד ראינו בדבריו, שע"י תפילה כהלכתה "נעשים הכוונות והיחודים מעצמם". זאת למדנו גם מן **המאור-ושמש**, שלשיטתו (המיוסדת על דברי רבו הק' **בעל הנועם-אלימלך**) יש לומר, שכוונת השמות היא מיותרת לחלוטין, וכשרגא בטיהרא, בשעה שהתפילה היא כראוי לה (הקטע הראשון הוא מפ' עקב ד"ה הן לה' אלקיך השמים, והשני בסוף פ' נצבים):

[א] יש כמה וכמה אנשים שמתפללים בכוונת השמות, ואולם בדורות האלו אינם צריכים לזה. וכן שמעתי מאדומו"ר בוצינא קדישא מו"ה אלימלך זצוק"ל, שאמר שאין מתפלל ע"פ הכוונות. ומה שמתפלל בסידור האר"י ז"ל, הוא מפני שהשם הוי"ה נכתב שם בכתובה תמה והוא גדול.

ולהבין הדבר באר היטב הוא כך, לפי שעיקר כוונת השמות הוא ע"פ נקודות, שזה השם בניקוד כך מורה על זה, ושם בניקוד כך מורה על ענין זה. והנה ידוע מספרי קודש שהנקודות הם נפש האותיות, והטעמים והתגים הם רוח ונשמה (כדאיתא בתיקונים). וממילא כשהאדם משים נפשו ורוחו ונשמתו ומיחדם באמרו האותיות והתיבות של התפילה, אז כל השם שאומר בכל נפשו ורוחו ונשמתו, ממילא השם הוא נעשה בנקודות ובהטעמים והתגים המורים על נפש רוח ונשמה של האותיות כנ"ל. וכוונה זו עולה על כל הכוונות.

..שהעיקר הוא שיתנהג האדם את עצמו ביראה ואהבה ואמת. והאדם שיש לו יראה ואהבה ואמת, ומשים נפשו ורוחו ונשמתו בהתפילה בהתיבות והאותיות, מאליהם נעשים הנקודות של השם.

[ב] הבא למלא ידו לקרב אל העבודה עבודת הקודש ולעבוד ה', ראוי לו שילמוד ענינים הפנימים אשר רמוזים בהתורה, ושתבוא נפשו בסודה וסוד המצות, כי זה הוא יסוד לאהבה ויראה האמתיים ולהכיר גדלות בוראו ית'. אכן בזמנינו זה לא יתכן לאדם לכוון כוונות התפילה המסורים בידינו בסידור האר"י ז"ל, הן מתוך הכתב והן ללמד ולכוונם בע"פ. וכן שמעתי מאדמו"ר הרב הקדוש האלקי רשכב"ה רבינו אלימלך זצוק"ל, לבל יחשוב אדם מחשבות וחשבונות כוונת השמות, רק יקשר נגלו ונסתרו - שהוא נפשו ורוחו ונשמתו - בא"ס ב"ה, ועי"ז הוא מקשר כל התגלות העולמות ופנימיות העולמות בו יתברך. וכל כך תהיה מחשבתו דבוקה בנועם ה', עד שלא יהיה לו פנאי אפילו רגע לכוון הכוונות. ואדם אשר בתפילתו בבחינה זו, נעשים הכוונות והיחודים מאליהם ע"י תפלתו. עכ"ל.

בדברי הבאר-משה דלהלן (כפי שהם מובאים בלקט 'בית תפלה' שבראש הסידור 'אור לישרים', אותיות עה, עח) ניתן למצוא דמיון-מה לרעיון האמור לעיל:

הצדיקים גמורים שכבר נזדככו ותיקנו עצמן על צד היותר טוב, ונתעלו כבר אל שורש נשמתן, ג"כ מההכרח שיתפללו בכל יום, שע"י שהם מייחדים יחודים קדושים בתפלתם ומתפללים בכל הכוונות, הם עולים בכל פעם יותר ויותר עד א"ס. ושאר אחיהם מכללות ישראל, שעדיין לא הגיעו למדרגה זו להתעסק בכוונות ויחודים, ג"כ פועלים טוב לנפשם בזה שמתפללים בכל יום עכ"פ תפילה בכוונה כפשוטו ביחוד כוונת הלב, ומכוונים עכ"פ פירוש המלות כראוי באמתיות ופנימיות הלב, עי"ז יתעלו מעט מעט בהדרגה אל שורש נשמתן וכו'.

אין הכוונה דוקא לעשות יחודים, כי לאו כל מוחא סביל דא לעסוק בכוונות ויחודים, ולא כל הרוצה ליטול את השם להיות לו יד ושם בין הגדולים והחכמים בעסק הכוונות ויחודים יבוא ויטול, כ"א הכוונה הפשוטה ושוה לכל נפש היא ביחוד הלב לשמו ית' בלבד, לעשות כל פרטי מעשיו לשמו ית'. ובפרט בעסק התורה והתפילה לשים עינו ולבו בעיון התפילה, לדבר דיבורי תפילתו ביחוד כוונת הלב ובפנימיות מחשבתו שבמוחו, וזה יהיה נחשב לו כאילו פעל כל היחודים שבעולם. כי אין הקב"ה בא בטרוניא עם בריותיו ואינו מבקש מכל אחד כ"א לעבוד אותו ית' לערכו וערך מדריגתו כפי מה שיד שכלו מגעת, אך שיהיה באמתיות ופנימיות לבבו. עכ"ל.

בעל היושר-דברי-אמת מחייב את ידיעת הכוונות, אך לאו דוקא את הכוונה בפועל. אין הוא שולל את הכוונות מכל וכל, בעיקר לא את כוונת המצוות, אבל גם כשהכוונה מוצדקת לדעתו, אין מדובר בהרהור בעלמא אלא בהתעוררות הלב. ואלו דבריו (באותיות מב-מג):

צריך שכוונה זו [=כוונת המקוה] תלמוד.. עד שיהיה שגור בלבך, שתוכל לכוין בנקל. כי כן ענין כל הכוונות צריך שיהיה שגורים מאד בלב לכוין ברגע אחת.. ועיקר הכוונה

הוא הדביקות בהשי"ת, ואם נכוין כוונת השמות לא נוכל לכוין מה שצריך לעיקר. לזאת צריך שיהיה הכוונה שגורה מאד ברגע, ועיקר הכוונה באמיתות להשי"ת...

ובאמת עיקר הכוונה היא שבירת הלב בהכנעה ודביקות להשי"ת, כמ"ש בכתבים בשם הרב ר' בער ז"ל משל על זה הענין, שיש לכל מסגר מפתח שפותח בכיון.. והיא הכוונה המכוונת לאותו דבר, אבל עיקר המפתח להיות כגב ששובר הכל, דהיינו לשבור הלב היטב בהכנעה גדולה...

ובאמת אתה ידעת, אע"פ שבילדותי למדתי קצת כוונות, אבל איני מכווין בהם כלל. כי עיקר הכוונה היא שבירת הלב כנ"ל.. ואם היינו זוכים לזה בנקל היינו יכולים לכוון כל כוונת האריז"ל, שבאמת לא נאמרו אלא לאנשים כמותו, או פחות מעט, שכבר לבם טהור מכל סיג.. אבל אנחנו מנוגעים.. אנו רחוקין מהשי"ת, ולא נוכל לכוין דעתינו אליו כלל אפילו כפשוטו, ואיך נוכל לכוין כוונות העומדים ברומו של עולם. לכן בחרתי לי לכוין כוונה אחת, לכוין הלב להשי"ת בכל מה דאפשר, לכוונת התיבות והמלות כפי האפשר. ועכ"ז אם אוכל לפעמים לכוין ברגע איזה כוונה קלה, דהיינו איזה שם, שלא לטרוח על זה ושלא לילך מן הכוונה האמיתית הנ"ל, אזי טוב.

ובמעשים של המצות כמו תפילין וסוכה ולולב ושופר, טוב לכוין בהם כוונת שמות, כי שם אין דיבור רק מעשה. אבל בדיבור כמו תפלה יש הרבה כוונות לכוין הלב אל הדיבור, שכמעט אי אפשר לדבר אם לא בטורח גדול, ואיך אפשר לצאת מן הפשוטה אל הכוונה. אבל עכ"ז טוב מאד ללמוד הכוונות של כל התפלות, שע"ז תתעורר הנפש כשתדע עד היכן הדברים מגיעים, שהם מתקנים תיקון גדול מאד למעלה נורא מאד, אזי עי"ז יבא התעוררות גדול, שנכוין דעתינו ונמסור כל כחותינו לכוין כוונה הישרה, שיהיה פינו ולבנו שוים באהבה ויראה, שע"ז יקבל השי"ת את תפלינו.. כל זה כתבתי לדעת כפי ששמעתי מפה קדוש האלקי מו"ה מנחם מענדל ז"ל מפרעמישלאן. עכ"ל.

הסתייגות ברורה מתפילה עם כוונות המקובלים (אפילו למאן דידע מאי קאמרי המקובלים), מובאת בשיחות-הר"ן (אות עה):

בענין התפילה סיפר רבינו [מוהר"ן מברסלב] ז"ל עמנו הרבה, והזהיר מאד להכריח את עצמו להתפלל בכוונה גדולה, דהיינו לקשר המחשבה אל הדיבור בקשר אמיץ וחזק, שיטה אזנו היטב היטב וישמע מה שהוא מדבר בתפילה, וזה עיקר תפילה בכוונה.

ולא היה מצוה להתפלל עם כוונות ממש ע"פ כתבי האר"י ז"ל, אפילו לאותן האנשים שהיו לומדים כתבי האר"י ע"פ פקודתו. ואמר שעיקר שלימות התפילה הוא "ברוך אתה ה' וכו' וכו' כפשוטו. וזה עיקר כוונת התפילה, שיכוון פירוש המלות וישמע היטב מה שהוא אומר. עכ"ל.

(ומ"ש "ולא היה מצוה להתפלל עם כוונות ממש", יתכן שהוא תרגום מילולי מהניב "ניט גיהייסן", שמשמש גם במשמעות "ציוה שלא" ולא רק "לא ציוה").

נסיים פרק זה בדברים האמורים ב'שער הכולל' (ו, אות ט): זה מקרוב הדפיסו סדורים בנוסח אדמו"ר, והעמידו שם ב'אשרי' ובכל התפלות את האזכרות בנקודות שונות עפ"י הסוד. ושמעתי שאדמו"ר רמ"מ מליבאוויטש בעל צ"צ ז"ל התרעם על זה ששינו מאשר יסד אדמו"ר הזקן באופן שהסדור יוכשר גם למי שאין לו יד בחכמת הקבלה וגם לנערים. עכ"ל.

ובמקו"א הארכתני בכל ענייני השמות, הכוונות והסודות שבסידורו של אדמו"ר הזקן.

קטרוגים על התפילה

במאמרו (עמ' מה) מביא רנ"ג את ביאורו של אדמו"ר הזקן "להבין שורש הטעם למה אין הקטרוג מצוי על תלמוד תורה כמו שמצוי על התפלה", ופשיטא ליה "שכוונת רבינו על קטרוג המתנגדים נגד אלו העוסקים בתפלה באריכות".

עוד מביא הוא פירוש אחר, שאין הכוונה למתנגדים על החסידים, אלא על המקטרגים ומסטינים בעליונים.

את הפירוש השני דוחה רנ"ג מכוחה של קושיה: אם אין מדובר בקטגוריה של המתנגדים, שאלת אדמו"ר הזקן תמוהה היא מיסודה, וכי איזו שאלה היא מדוע יש קטרוג על התפלה? הרי פשוט הדבר שמכיון שבתפלה האדם מבקש מהקב"ה למלא בקשתו, הרי פשיטא שאז דוקא הזמן שמגיעים המסטינים לחסום תפילתו שלא יעלה לפני קונם.

לפיכך נראה לו שאכן הכוונה לקטרוגם של המתנגדים, אלא שאדמו"ר הזקן מבאר את תופעת המחלוקת למטה ע"פ מקורה בעולמות עליונים. עכ"ד.

אלא שדבריו תמוהים מכל צד: בקשת צרכיו של האדם היא פסיק קטן (אם בכלל!) במערכת התפילה החסידית (שעיקרה היא - כלשונו של אדמו"ר הזקן באותו מאמר - "שהתפילה היא עליות הנשמות שיתקרב למעלה"), ואין בה כדי להצדיק את הקטרוגים המצויים על התפילה.

ועוד: אדמו"ר הזקן יושב בתוך עמו במדינת רייסין, בשנת תקס"ג, ושם אין איש מפריע את החסידים מעבודת התפילה. אם כן, על איזה "קטרוגים מצויים" מדבר רבינו? האם הקטרוג בעליונים מצוי רק על תפילתם של החסידים בוילנא? והאם התנגדות לתפילה החסידית בליטא, מפריעה בכלשהו לחסידי רייסין המאריכים בתפילתם?

לפיכך נראה ברור שהכוונה לקטרוג ששרשיו אמנם בעליונים, אבל עיקרו וענפיו מתפשטים לתחתונים, הם כל המניעות והעיכובים הרוחניים והגשמיים העומדים בדרכו של האדם המנסה להתקרב אל ה' בתפילה, ומאלצים אותו ללחום בהם ביגיעת נפש וביגיעת בשר ("שעת צלותא שעת קרבא"), וכולי האי ואולי.

אמור מעתה, שכוונת רבינו הזקן היא גם למניעות ועיכובים שנגרמים ע"י קיטרוגם של המתנגדים, אבל לא רק להם; במקומות אחרים היו הפרעות מסוג אחר, "כגון גוי רשע המדבר ומבלבלו בתפילתו" (אגרת-הקודש שב'תניא', סי' כה. וראה צוואת-הריב"ש סי' קכ).

תוספת בין הגהה להדפסה

הבאנו לעיל גישות שונות אל תפילה "כמונה מעות"; עתה נראה שבאותו בית-מדרש עצמו מצינו שינוי מדור לדור, ואף בדור אחד חלו שינויים מתקופה לתקופה.

שכך מסופר בס' זכרון-טוב (עמ' 37): ופעמים רבות אמר [הרה"ק ר' יצחק מנעשחין] שצריך להתפלל בנחת ממש כמונה מעות. וסיפרו לפניו, כמדומה בשם אביו [הרה"ק ר' מרדכי] זצוקלה"ה, שהפירוש כמונה מעות של אחרים ומרשים אותו ליקח לו כמה שימנה, שאז הוא מונה בזריזות כדי להרבות לעצמו. וענה הרב זצוקלה"ה, זהו כשהאדם זוכה למוחין וכו', וכעין שכתוב "ויצא כברק חצו", בדחילו ורחימו בדביקות נפלאה.

ופעמים רבות היה אדמו"ר מתחיל התפלה ביחידות, כדי שיוכל להגיע ל"ברכו" ולק"ש עם הצבור שממהרין להתפלל. ובסוף ימיו אירע פעמים רבות, שהתרעם על המתפללן לפני התיבה שהתפללו בנחת, והיתה דעתו שימהרו להזדרז להתפלל במרוצה בכל האפשרות. עכ"ל.

השינוי שחל בסוף ימיו, נובע בוודאי מכך ש"לסוף ימיו היה רגיל לאחר התפלה עד שעה ראשונה ושניה ושלישית לאחר חצי היום" (שם, עמ' 31).

וצ"ע כיצד יעלו דברים אלו בקנה אחד עם הנאמר שם (בעמ' 32): ובזמן שהיה רוצה לאחר התפלה, לא היה ניכר בה שום מהירות, רק הכל במתינות גדולה.

במאמרו (עמ' נד) מביא רנ"ג "עדות והתמודדות של חסיד כפול: קוצק וחב"ד", וניתן להתרשם כאילו חסידי קוצק הם אלו "שחוטפים וממהרים בתיבות התפלה וכמעט שמדלגים איזה תיבות מפני המהירות".

אך ודאי שלא היתה זו "שיטתו הרשמית" של בית המדרש דקוצק: הרה"ק בעל ה'אבני נזר' מסוכטשוב סיפר פעם אודות התפילה בקאצק, ונקט לדוגמה את תפילתו של הר"ר משה מיכל [מביאלא], שהתפלל מ"יוצר אור" עד אחרי שמונה-עשרה במשך יותר משלוש שעות, ותפילתו של בעל 'חידושי הרי"מ' שעמד בה שעות רבות⁶, וכל-כך התייגע בתפילתו עד שהמקום נתחלחל סביבו (אביר הרועים, ב, אות שיד).

6. הוספת המערכת: בענין אריכות בתפלות ראש-השנה אצל הרה"ק מקאצק והרה"ק בעל חידושי הרי"ם מגור, ראה שו"ת אבני נזר, חאו"ח סי' תמה אות ב: "ומעיד אני ששמעתי מחמי אדמו"ר הקדוש זצ"ל מקאצק

בעל האבנ"ז עצמו היה מתפלל "במתינות תיבות התפלה בדיבור מפורש, כאדם שמשיח לחבירו" - "אלא בימי עלומיו כשלא הי' עדיין נחלש כ"כ גופו הטהור, לרוב גודל מהירות שכלו הבהיר אשר הי' כמראה הבזק, הי' אומר ג"כ תיבות התפלה במהירות וזריזות נפלאה שאין לשער, והיתה תפילתו הק' ממש כחץ מקשת. וכשהי' מתפלל לפני העמוד לעת הצורך, הי' נראה בו נוראות, כי נתפרץ פתאום כברק חיצו ברשפי אש ברעש גדול ונורא, עד שכמעט אמר כל התפלה בנשימה אחת למעלה מכח גדר אנושי, ופניו הק' היו בוערות כלפידים. וכ"א ראה והבין איך שהוא מופשט אז לגמרי ממדא דהאי עלמא" (שם, א, אות סו). והרה"ק ר' אלימלך מגראדזיסק אמר על כך: "שהוא יש לו מוח גדול ונורא שאין לשער.. וא"כ אין חידוש על שיכול להתפלל במהירות גדול מה שאין ביכולת לשאר אדם לעשות כן. ואין חקר לקדושתו ולגדולתו" (שם, אות סז).

בזה הלשון "עוד אני עוסק במלכיות ותוקעים לזכרונות" ומכל מקום לא צוה להמתין עליו. וגם לא חשש למהר עצמו עם התפלה כדי שיבואו התקיעות על סדר ברכותיו. ואדמו"ר זצ"ל מגור עוד הי' מאריך יותר בתפילתו. וכשהגיע השליח ציבור לזכרונות עוד הי' מתפלל בלחש. כן ראו ממנו בעודו בקאצק."

חזנים וחזנות: הלכה השקפה והיסטוריה

ח"א: גדר חזן הגון

א. שולחן ערוך אורח חיים הלכות תפלה סימן נג

ש"ץ צריך שיהיה הגון. ואיזהו הגון, שיהא מעבירות ושלא יצא עליו שם רע אפילו בילדותו; ושיהיה עניו ומרוצה לעם; ויש לו נעימה וקולו ערב ורגיל לקרות תורה נביאים וכתובים.

אם אין מוצאין מי שיהיה בו כל המדות האלו, יבחרו הטוב שבצבור בחכמה ובמעשים טובים. הגה: ואם היה כאן עם הארץ זקן וקולו נעים והעם חפצים בו, ובן י"ג שנה המבין מה שאומר ואין קולו נעים הקטן הוא קודם מי שעבר עבירה בשוגג, כגון שהרג הנפש בשגגה וחזר בתשובה מותר להיות ש"ץ. אבל אם עשה במזיד, לא דמ"מ יצא עליו שם רע קודם התשובה

ש"ץ שמאריך בתפלתו כדי שישמעו קולו ערב, אם הוא מחמת ששמח בלבו על שנותן הודאה להש"י בנעימה, תבא עליו ברכה. והוא שיתפלל בכובד ראש ועומד באימה וביראה. אבל אם מכוין להשמיע קולו, ושמח בקולו ה"ז מגונה.

ב. שולחן ערוך אורח חיים הלכות ראש השנה סימן תקפא

וידקדקו לחזור אחר שליח צבור היותר הגון והיותר גדול בתורה ומעשים שאפשר למצוא, שיתפלל סליחות וימים נוראים; ושיהא בן שלשים שנים, גם שיהא נשוי מיהו כל ישראל כשרים הם, רק שיהיה מרוצה לקהל; אבל אם מתפלל בחזקה, אין עונין אחריו אמן. וכן צריך שיוציא כל אדם בתפלתו; ואם יהיה לו שונא ומכוין שלא להוציאו, גם אוהביו אינם יוצאים בתפלתו

ח"ב: שירה וניגון בשעת תפלה- מותר או אסור?

ג. בכור שור מסכת תענית תענית ט"ו: להרב אברהם חיים שור (1560-1632)

והנה באחת אומר הריעו מכל אשר לפניכם בהרבה קהלות קודש שאין מעמידים חזנים כי אם חסירי מדע לא ידעו דרך ה' אין אומר ואין דברים בפימו. זולתי קול ושוברו עמו. והכוונה ליהנות מקולם והש"ץ כוונתו להשיג השבח והמעלה בדמים האמת אם הש"ץ יש בו כל המדות שמנו חז"ל וגם קולו ערב ומכוין לתת שבח להקב"ה בנעימה וגם הצבור נתכוונו לזה על דרך זה קלי ואנוהו אע"פ שגם נהנין הצבור מהנעימה אין בו איסור שהרי כלה בירושלים לא היתה צריכה להתבשם מכח ריח הקטרת אבל הם עושים מהטפל עיקר ומהעיקר אפילו טפל אין עושין שמעמידים עמי הארץ ואינם יראי ה'... ואילו הלכו לבתי תראטריות לשמוע שיר כסילים אין בידם כי אם עון מושב לצים... אבל עתה שהם עושים שחוק ועונג זה בבית המקדש לה' הרי יגדל העון למעלה ראש...

ד. שאלות ותשובות זקני יהודה להרב יהודה ממודנה סימן ו (1571-1648)

שאלה יש אתנו יודע עד מה בחכמת השיר ר"ל המוסיקא ששה או שמונה בני דעת מבני קהלנו יצאו אשר בחנים ובמוסדים ישאו מולם וירננו בבית הכנסת שיר (ט' ע"א) ולא רצה לומר ודאי שיהא אסור לומר פסוק בזמיר לכו ביה ואיתי רואה שיטל ספק כל מי שיש לו מוח בקדקדו דלהלל לה' בזמרה בבי"ה בשבתות רשומים ויום טוב יקרא דבר מצוה כמו לשמח חתן וכלה אשר כל שבת קדש כלה היא אצלנו וחייבים אנו לקשטה ולשמחה בכל מיני שמחה והמועדים ג"כ נאמר וביום שמחתכם ומועדיכם, ומצוה על הש"ץ להנעים קולו בתפלתו ביותר, ואם יוכל להשמיע קולו יחידי כאלו עשרה משוררים יחד האם לא יהיה טוב, או אם יעמדו אצלו מסייעים אשר חננו ה' קול ערב ובלי סדר רק א"ה אריאה²¹ כנהוג כל היום בין קהלות האשכנזים יזמרו עמו ויקרה שיתחטטו ויערכו לו האם יחשב להם לחטא וכתוב כבוד את ה' מהונך²² ודרשו ז"ל ממה שחנך כיצד אם יש לך קול ערב וכו'²³ ואם כן אטו בשביל שחנך ה' לאלה ידיעת החכמה כסדרה ובאים לכבד בה ה' יהיו חטאים בנפשותם חלילה נגזור אי"כ על שלוחי צבור שיהיו נוערים כחמורים ולא ינעימו קולם ויקרא עליהם נמנה עלי בקולה²⁴ דזמרא דס"ד

מותר. בבית הכנסת דאין בו אכילה ושתייה רק הכל רנה ותפלה והודאה עאכ"ו דמותר לשורר שיר של הודאות לאל ית' וכל המרבה לשורר שיר והאלקים יעננו בקול⁵⁵ וכונתו לש"ש הרי זה משובח ואם מותר (אדרבה מצוה) הלא מצוה לאנוש על הארץ ללמוד לתכלית זה לשיוכל לעמוד ולשרת בקדש בקול עוז והדור מצוה היא בחברה כי ברוב עם הדרת מלך, ושלטי הגבורים⁵⁶ פרק אין עומדין מסיק נמי להתר וזה אינו צריך לפנים הצעיר אוהב האמת ולמי שאמרו ליב סרוואל יי.

מי לא ידע בכל אלה כי מצוה רבה ועליו נאמר כבוד את ה' מהונך אל תקרי מהונך אלא מחננך ומי שמוחה ביד מי שמנגן ומשורר בית הכנסת בשבתות וימים טובים ובחופת חתנים וברית מילה לא ראה מאורות מעולם והדברים פשוטים יותר מביעתא בכותחא⁵⁷

ה. שו"ת זכר יהוסף אבה"ע סימן נ להרב יוסף זכריה שטערן (1831–1903)

והכ"נ לדידן בדברים שמחזיקים לדרך מוסר שלא לעשות במקום המקודש לתפלה ולבקש רחמים ושראוי למנוע מדבר המביא להתנשאות וכמ"ש לעמוד במקום נמוך ממ"ש ממעמקים קראתיך ברכות י' ב ואף בעבודת הקרבנות קי"ל דעיקר שירה בפה וכלי לבסומי קלא כערכין י"א ע"א מ"מ בתפלה שהיא במקום עבודה שבלב אין מקום לנגונים רק באמירת נוסח התפלה בכבוד ראש כמו שאין מקום להעמיד הלוי למשוררים כמו בעבודה וכה"ג ועליהם נאמר והי' כנור ונבל תוף וחליל כו' ואת פועל ה' לא יביטו כו' ואף שבמלחמה בנצחונם הי' דרכם להלל גם בכלי זמר להעיר לבב העם וכמ"ש בדהי"ב אבל אין הכרח שהמצללים והכלי זמר היו בשעת אמירת הודו וגם בשירת מרים אפשר שהמצללים והתופים היו מקודם השירה ובפרט שאין דמיון משירי הודאה לבקשת תפלה ותחנונים שצריך להיות בכבוד ראש ועכ"פ התפלה בבהכ"נ בכלי זמר הוא איסור מצד עצמו ודרך גיאות כפורק עול מה שצריך להיות ההיפך בהכנעה ומורא וכבוד ראש ונוסף על זה מצד תה"ש בפרהסיא כמ"ש מעלתו וכבר צווחו קמאי על הנגונים מהחזנים שמשמיעים בבהכ"נ ובפרט לשורר בשירי נכרים במקום המקודש וכמ"ש בבכור שור תענית ט"ו ב' במאמרם בפסוק היתה לי נחלתי וגו' נתנה עלי בקולה כו' שאלו הלכו לבתי תאטריות לשמוע שיר כסילים אז אין בידם כ"א מושב לצים כפ"ק דע"ג יח ב אבל עתה שהם עושים זה במקום תפלה ובתוך התפלה וכו' הגע בעצמך הקרב נא לפחתך שליח להעתיר עבורך ותשלח על ידו מנחה פירות יפים ובהילוכו תאכלו הפירות ולא נשאר כ"א העוקצים והעלים ואותם יביא הציר אל האדון כו' כן הדבר הזה אתם כאוכלים ושותים ונהנים מקולו ודבר שפתי התפלה אך למחסור אחת ידבר ושתיים יבלע ונוטל שכר שבת בהבלעה יעש"ב ובחת"ס חא"ח סי' ר"ה ושאלת יעב"ץ ח"ב ר"ס קס"ו ובמגדל עוז בשער עליות פ"א ב"ח בדייה בהכ"נ צריך להשמר שלא להלכד ברשת מנהג ההמון כו' יע"ש

ו. שאילת יעבץ סימן קסא להרב יעקב עמדין (1697–1776)

והוא אחת הסיבות החזקות לאריכות גלותנו החל הזה אחר שכלו כל הקצים, כי איך תקובל תפלתנו שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ע"י צירים וחבלים כאלה המוקצים שעל ידיהם נדמה בית המקדש מעט למערת פריצים, כמה קהלות נחרבו בסבתם כמעט כסודם היו...

ז. שו"ת מהרם שיק סימן לא (1807–1879)

הרי הביא הט"ז או"ח סי' תק"ס ס"ק ה', דאותן המזמרים קדיש וקדושה וכיוצא בהן עליהם אמרו חז"ל במדרש מסכת כלה [פ"א] סנהדרין [קא.] שהתורה מקטרגת עליהן לפני הקב"ה עשאוני בניך כמין זמר כה. ואם בבתי משתאות כן קל וחומר במקום קדוש ובשעת התפילה דעושין מהתפילה זמר ומורידין בקודש וכן אין לעשות.

עוד כתב אלי וז"ל בלחן ימים שהיה כבוד חז"ל הגה"ק אב"ד בעיר קעמפנא בא לעירו איש אחר ושמעון שמו והיה מעגן נפלא ושר בשירים והמשיך אחרייו את השומעים קולו הנעים עד שבני העיר רט לקבלו לש"ץ בקעמפנא ובאו בני העיר לפני כבוד חז"ל הרב והליו לפניו רלונס ורלו שיסכים עמהם ושיתן לו כתב התמנות לש"ץ. אכן הוא לא ראה להסכים ע"ז לאשר האיש הזה היה בעל עבירה מפורסם וקל שבקלים ולא חפץ שיעמוד איש כזה במקום קדשית בניהג"ס להיות שלוחא דליבורא לפני אביתו שבשמים. אך אנשי העיר שדבקו בו ולא אבו לשמוע בקולו ולעזוב את האות נפסס ורט להחזיקו לש"ץ בכל כוחם והגאון הק' זי"ע הבין וראה שילמח מזה מחלוקת גדול ואולי יללח מ"ס וידיהם יהיה על העליונה. ולא ידע לשות ענות כנפשו האם ללחח בכח ועוז עגד המסרבים לקולו או לחדול. וכח לכבוד הגה"ק ר' יוסף הלדיק זי"ע שהיה בעת ההוא אבד"ק פוזנא את כל אשר לפניו. ושאל ענתו הקדושה והודיע לו את רטון אנשי עיר ומחוזו של האיש המסורר וכחב אליו בטמח זה "שמעון זה דורש כל האתין שבתורה את החזיר ואת המריפה ואת הנכילה וכדומה כיון שהגיע ללחח ה' חלקך פירא פירש (היינו שהוא אוכל מאכלות אסורות ואין לו יראת ה') ולחח יציר לו דעתו הק' מה לעשות". והגאון מהר"י מפוזנא השיב לו מוסב להעמיד ללחח כהיל ואל ירבה מחלוקת בישראל לכן יחדול מללחח בריב נגדו את אינס רולים לשמוע בקולו בטיב. כשהשיג תשובת הג' מהר"י שמת לענתו ונתקבל העובר אורח לש"ץ אחנס הגה"ק הרב ז"ל לא שבע נחת ממנו מפני דוע מעלליו. ומחלח דיבר על לבו בכל פעם בדברי מוסר השכל לעוררו לדרך הטוב. אכן בראותו כי לא יועיל מחומה וליט עוזב דרך רשע החמיל בהחמתו לקרבו בכל עוז ולכבדו תמיד בבואו לביתו בכוס גדול של משקה המסכר וכן בהיותו עמו יחד על סעודת ב"מ וכדומה קרבוה בספ"י ונתן לו בכל פעם כוס אחר כוס והוא לא הבין כוונת הרב ז"ל עד שהרגילו לשחות בכל פעם יותר ויותר ונשחקר תמיד עד שנפל ברחוב העיר. ומלאו אותו כמה פעמים מונח באשפה שזשוק ונחכוה בעיניהם כי לחרפה היה להם ונתרחקו ממנו אוהביו ומחזיקיו. ואז העבירו אותו מעבודתו ועזב את העיר והלך באשר הלך. כן שמעתי מאחמ"ר ש' שמע זאת מהגאון מהור"ר שמתה רעפפיס ז"ל בע"ס שטרי שמתה שהיה ראבד"ק העמפנא:

ט. משנה ברורה סימן תקפא

וראוי שיהיה הש"ץ והתוקע בעלי תשובה גמורה גם ראוי שילמדו הכונות מהתפללות והתקיעות והוא מהזהר ונהגו שמי שהתחיל להתפלל או לתקוע אפילו פ"א אין ליתן המצוה לאחר ואם חלה הוא ביד הקהל להעמיד אחר ומ"מ כשחוזר לבריאותו המצוה חוזרת אל הראשון מי שבא בעש"ג אין ראוי להיות ש"ץ בר"ה ויוה"כ א"כ עשה תשובה. אם רואה שיש מחלוקת בשביל התפלה לא יתפלל אע"פ שיתפלל מי שאינו הגון

י. ערוך השולחן אורח חיים סימן נג

אין למנות ש"ץ ע"פ אלמות משרי העיר ואף ע"פ שרוב הצבור חפצים בו [עב"י מעשה בזה] ואסור לאדם להתפלל בלא רצון הצבור וכל מי שמתפלל בחזקה ודרך אלמות אין עונין אמן אחר ברכותיו אם יש בו יראת שמים יברח מהעמוד אם רואה אפילו רק יחידים שאין רוצים בו וכל מצוה שהוא במחלוקת אינה מצוה ולא יתקוטט לעשות מצוה שאינה מוטלת עליו שהרי אכילת קדשים בודאי מצוה גדולה היא ומ"מ שנינו בלחם הפנים שהצנועים מושכים את ידיהם מהחלוקה אם מתקוטטים בעד זה כדאיתא ביומא [ל"ט]. ועל זה אמרו [מועד קטן ה']. כל השם אורחותיו זוכה ורואה בישע אלהים:

יא. ערוך השולחן או"ח סימן שלח:ח

ודע דעל פי מה שבארנו אולי יש ללמד איזה זכות על מה שבעונותינו הרבים זה עשירות שנים שפשטה המספחת אצל החזנים, שאוחזים בידיהם מזלג קטן של כסף או של עשת ברזל שקורין קאמע"ר טא"ן בעמדה לפני העמוד בשבתות וימים טובים, והוא עשוי למען העמיד משקל הקול נגינה, שנוטלין המזלג בין שיניהם ונשמע לאזניהם קול נגינה, ועל ידי זה יודעים להעריך הנגינה, והרי זהו ממש כלי שיר ועשוי לשיר. ואין בידינו למחות, באמרם שבלעדו אי אפשר להם לנגן, ובעונותינו הרבים הדור פרוץ וההמון מחזיקים בידם, ולא לבד שאין ביכולת למחות אלא אף מי שירצה לצאת מבית הכנסת מפני זה מתעורר מחלוקת כידוע. ואולי... ובהכרח ללמד זכות, כי חלילה לומר שכלל ישראל יכשלו באיסור שבות, ומה גם בעמדם בתפלה לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה.

יב. מעשה עם הרב יוסף חיים זנונופלד

ח"ג: בגדים מיוחדים לחזן- מותר או אסור?

יג. לב העברי להרב עקיבא יוסף שלזינגר ח"ב עם חתימות הרבנים (1838-1922)

אסור לעשות מלבישים מיוחדים לש"ץ ומשוררים באופן שיהיו דומים לשאר נמוסי דתות

יד. אסיפת מאמרים מרבי עזריאל הילדסהיימר ענין חוקות הגויים עמוד אות ד' (1820–1899)

גם אנו מסכימים שיש בזה איסור חמור לעשות מלבושים מיוחדים לשליח ציבור ומשוררים להתדמות בזה לחוקת הגוים אמנם אין להחליט מיד איסור בזה וכי כל הנהגה בבית הכנסת אשר פעמים רבות גם הכשרים מוצאים את עצמם מוכרחים לתווך השלום להנ"ל וכוונתם רצויה להסיר על ידי כך מכשלה גדולה מזה יפול חס ושלום על ידי דמיון רחוק הנ"ל תחת איסור החמור הנ"ל

טו. רוח חיים יורה דעה סימן קעח ס"ק ב' להרב חיים פלאג"י (1788–1868)

שנשאל מעיר קורפו על חדשים מקרוב באו לנהוג שהשליח צבור לובש מלבושים הדומים לבגדי הכמרים בעת תפלתם ומורים היתר בדבר מפני שעושים איזה שינוי במלבושים ממלבושי הכמרים ויש מוחים בדבר הזה והשיב שמנהג זה רע ומכוער מאד שרוצים להתדמות למלבושי הכמרים בשעת עבודת המקום ברוך הוא ואפילו אם יש קצת שינוי ביניהם כל שלפי מראית העין בדרך כלל דומים הם למלבושי הכמרים אסור לכל הדעות ואין על זה תורת מנהג כלל וכל מי שיכול לבטל מנהג רע זה הדין עמו וכן כל כיוצא בזה בכל דבר ובכל מקום ובכל זמן אשר יהיו איזה בני אדם לעשות חדשה בארץ באיזה מנהג ויש בו צד פשוט שהוא להתדמות לגוים בדבר שאין בו צורך כלל כי אם הדמיון להתדמות לגוים אסור ואין על זה דין מנהג

ח"ד: חידושים בניגון התפלה- מותר או אסור?

טז. שולחן ערוך אורח חיים הלכות יום הכיפורים סימן תריט

ואל ישנה אדם ממנהג העיר, אפילו בניגונים או בפיוטים שאומרים שם (מהרי"ל)

יז. מג"א סימן תריט

כי עי"ז מבלבל דעת הקהל

יח. פרי מגדים אורח חיים אשל אברהם סימן תריט

עיין מ"א. ויש ג"כ סוד

יט. ספר חסידים (מרגליות) סימן שב

לא תסיג גבול רעך אשר גבלו ראשונים (דברים י"ט י"ד) שתקנו הנגונים שלא יאמר נגון של תורה לנביאים וכתובים ושל נביאים לתורה ולכתובים ושל כתובים לתורה ונביאים אלא כל ניגון כמו שהוא מתוקן שהכל הלכה למשה מסיני שנאמר (שמות י"ט י"ט) יעננו בקול.

כ. ספר מהרי"ל (מנהגים) הלכות יום כיפור

אמר מהרי"ל סג"ל אין לשנות מנהג המקום בשום ענין אפילו בניגונים שאין מורגלים שם. וסיפר לנו מעשה בעצמו שהיה שליח ציבור פעם אחת בקהלת רעגנשפורג בימים הנוראים, והיה מנגן כל התפלה כמנהג מדינת אושטרייך כי כן המנהג שם. והוקשה בעיניו שהיו אומרים הפטרה בניגון בני ריינוס. ואמר שבאותו פעם היה הוא אומר סליחה אני אני המדבר אשר יסד רבינו אפרים לומר לתפלת מוסף, וסבר שמצוה לומר שם לכבוד רבינו אפרים המחבר אשר מנוחת כבודו שם. ואמרו המנהיגים אליו שאין מנהגם לומר אותה הסליחה ולא שמע אליהם מסברתו דלעיל. לימים מתה בת הרב ביום כפור והצדיק הרב הנזכר עליו הדין שלקתה בתו על מה ששינה מנהג המקום.